

Uniwersytet Łódzki
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Studia Stacjonarne I Stopnia
Kierunek: Socjologia

Aleksandra Słupecka
Nr albumu 381302

Formy upamiętniania niemieckiego obozu w Łodzi przy ulicy
Przemysłowej

Praca zaliczeniowa napisana

pod kierunkiem naukowym

dr hab. Kai Kaźmierskiej

Kierownika Katedry Socjologii Kultury,

dr Katarzyny Waniek

Katedra Socjologii Kultury

Łódź 2021

Czym był obóz przy ulicy Przemysłowej?

Obóz został założony w roku 1942 przez Niemców. Umieszczano tam polskie dzieci pod pretekstem „izolacji małoletnich Polaków i wychowywania ich poprzez pracę, aby nie demoralizowali niemieckich dzieci”¹, w rzeczywistości nie były to dzieci zdemoralizowane jak określali ich Niemcy, a sposób traktowania dzieci przez Niemców nie miał nic wspólnego z ich wychowaniem. Do obozu przy ulicy Przemysłowej bardzo często trafiały dzieci osierocone oraz bezdomne, na skutek zabicia rodziców lub ich wywózki na roboty do Niemiec. Oddzielną grupę stanowiły dzieci więźniów politycznych, skazanych przez sąd niemiecki.² Przebywały tam dzieci w wieku od 8 do 16 roku życia. Czasowo przetrzymywano tam jednak młodsze dzieci w wieku nawet 2 lat. Wszystkie dzieci od 6 do 16 roku życia, przebywające w obozie, były w obowiązku podjęcia pracy na terenie obozu. Dzieci wykonywały między innymi prace takie jak: wyrabianie skórzanych elementów plecaków czy pasków do masek gazowych. Dzieci pracowały również w miejscach takich jak: pralnia, kuchnia, zakład krawiecki czy ogród. Za swoją pracę dzieci dostawały m.in. kromkę chleba i porcję czarnej kawy.³ W ciągu działalności obozu trafiło do niego od 2 do 3 tysięcy polskich dzieci. W związku z dużą śmiertelnością obóz zaczęto nazywać „Małym Oświęcimem”.⁴ Powodem śmierci dzieci były między innymi: bicie, głód, liczne epidemie, ciężka praca fizyczna i brak opieki lekarskiej.⁵

Wybrane formy upamiętniania obozu przy ulicy Przemysłowej.

Pomnik Martyrologii Dzieci „Pękniętego Serca”.

W roku 1967 zebrał się Komitet Budowy „Pomnika Martyrologii Dzieci Łodzi”, który nazywany jest również „Pomnikiem Pękniętego Serca”.⁶ Komitet podjął decyzję, że jego lokalizacją będzie znajdować się w ówczesnym Parku im. Promienistych, obecnie – im. Szarych Szeregów. W roku 1968 rozstrzygnięto konkurs na koncepcję monumentu, który

---

¹ <https://dzieje.pl/maly-oswiecim-czyli-niemiecki-oboz-dla-dzieci-w-lodzi>

² <https://muzeum1939.pl/utworzenie-obozu-dla-dzieci-w-lodzi-11-grudnia-1942-r/timeline/2971.html>

³ Tamże

⁴ <https://dzieje.pl/maly-oswiecim-czyli-niemiecki-oboz-dla-dzieci-w-lodzi>

⁵ <https://uml.lodz.pl/dla-mieszkanow/dziedzictwo-lodzi/pomnik-pekniatego-serca/>

⁶ <https://lodz.travel/turystyka/co-zobaczyc/litzmannstadt-ghetto/pomnik-martyrologii-dzieci/>

zrealizowano według projektu łódzkiej wybitnej rzeźbiarki Jadwigi Janus. Pomnik odsłonięto 9 maja 1971 roku.⁷

Pomnik „Pękniętego serca” przedstawia pęknięte serce. W jego szczelinie widoczne są wielokrotne odbicia odwróconego tyłem bardzo wychudzonego dziecka. Niedaleko przed pomnikiem znajduje się duży znicz oraz płyta, na której widnieje napis: „Odebrano Wam życie, dziś dajemy Wam tylko pamięć”. Za pomnikiem znajduje się kolejna tabliczka z następującą treścią: „Dzieciom pomordowanym w tym obozie przez hitlerowskich ludobójców dla Ich męczeństwa Rada Państwa Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej nadaje Order Krzyża Grunwaldu II klasy. 8 V 1971”. Pomnik, zwany inaczej „Pomnik Martyrologii Dzieci Łodzi”, jest celem wielu wycieczek dzieci i młodzieży z różnych miejscowości i miejscem uroczystych spotkań.⁸

Pomnik wywołuje zainteresowanie przechodniów, nawet tych, którzy nigdy nie słyszeli o obozie na ulicy Przemysłowej. Uwagę zwracają również napisy pod pomnikiem. Pomnik nie pozwala również zapomnieć o nim osobom, które mają już wiedzę na jego temat. Monument jest bardzo wymowny, budzi on smutek i współczucie ludzi przyglądającym się mu z bliska. Biorąc pod uwagę, że jest on odwiedzany przez młodzież oraz dzieci z różnych części Polski a także to, że odbywają się przy nim uroczyste spotkania staje się on ważnym punktem w Łodzi w kontekście historycznym i prowokuje rozmowy na jego temat a w konsekwencji o samym obozie wielu ludzi niezależnie od wieku.

Filmy dotyczące upamiętniania obozu przy ulicy Przemysłowej.

Aby upamiętnić dzieci przeżywające niegdyś obóz powstało kilka filmów. Filmy te mają najczęściej charakter dokumentalny, rzadziej natomiast fabularny.⁹

W filmach dokumentalnych bezpośredni świadkowie zdarzeń przekazują informacje i opowiadają o minionych zdarzeniach jakie miały miejsce w obozie w postaci historii mówionej. Dokumenty filmowe jakie można znaleźć na temat obozu są ukazane jednak nie tylko z perspektywy świadka ale również poszczególnych członków rodziny, którzy opowiadają jak to jest być wychowywanym przez rodzica, który niegdyś przebywał o obozie. Jednym z filmów dokumentalnych jakie powstały na temat obozu to film w reżyserii Urszuli Sochackiej

---

⁷ <https://uml.lodz.pl/dla-mieszkanow/dziedzictwo-lodzi/pomnik-pekniatego-serca/>

⁸ Tamże

⁹ https://pl.wikipedia.org/wiki/Ob%C3%B3z_przy_ulicy_Przemys%C5%82owej_w_%C5%81odzi

pt. „Nie wolno się brzydko bawić”. Jest to opowieść kobiety (twórczyni filmu) o trudnych relacjach z byłym więźniem obozu na ulicy Przemysłowej. Tym byłym więźniem był jej ojciec. A ich trudne relacje miały swoje źródło w przeżyciach obozowych.¹⁰

Film chociaż nie jest łatwy w odbiorze pokazuje jak bardzo wydarzenia z dzieciństwa jej ojca wpływają na przyszłe relacje z otoczeniem. Film zwraca uwagę, że nie tylko osoby, które były bezpośrednio świadkiem dramatycznych przeżyć w obozie mogą odczuwać traumę czy cierpienie związane z tym faktem. Dokument pozwala nam jeszcze szerzej zrozumieć dramatyzm świadków zdarzenia a także daje nowe światło na aspekty rodzinne, które towarzyszą współodczuwaniu dramatycznych wspomnień.

Filmy fabularne dotyczące tej tematyki są ekranizowane na podstawie historii opowiedzianych przez byłych więźniów i widziane oczami współczesnych twórców. Dla dobitniejszego odbioru przez widza sceny przedstawiane w filmach fabularnych zawierają wiele ciemnych przytłaczający barw aby widz lepiej zrozumiał z jakimi cierpieniami musiały zmagać się dzieci w tamtych chwilach. Do przedstawienia żołnierzy niemieckich pilnujących dzieci w obozie stosuje się równie wymowne i symboliczne sceny bądź znaki mające jeszcze bardziej podkreślić złoć postaci.

Przykładem filmu fabularnego upamiętniającego obóz jest wzruszający do łez film w reżyserii Zbigniewa Chmielewskiego pt. „Twarz Anioła”. Jest to film przedstawiający tragiczne losy jedenastoletniego chłopca o imieniu Tadek, więzionego w obozie na ulicy Przemysłowej. Reżyser przedstawił codzienne życie i związane z nim cierpienie w obozie głównego bohatera oraz innych dzieci, bitych i poniżanych przez Niemców. Oglądając brutalne sceny filmu długo po nim nie można zapomnieć wielu dobitnie pokazanych scen jakie miały miejsce w obozie. Dodatkowo film jest czarno-biały co nie jest zabiegiem celowym, ponieważ został zekranizowany w roku 1970.¹¹ Wzmacnia to jeszcze bardziej klimat grozy, smutku oraz wielu innych przykrych emocji.

Film pozwala jeszcze bardziej zrozumieć, że zdarzenia ukazane na ulicy Przemysłowej naprawdę miały miejsce i nie są to jedynie „suche” informacje zapisane na papierze. Obejrzenie filmu fabularnego pozwala dodatkowo wczuć się w sytuacje cierpiących bohaterów. Filmy fabularne są dobrym rozwiązaniem na przedstawienie takich faktów historycznych, jednak znacznie bardziej niż filmy dokumentalne wpływają na psychikę

---

¹⁰ <http://www.ldk.lodz.pl/aktualnosci-a3/premiera-filmu-nie-wolno-sie-brzydko-bawic-r415>

¹¹ <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=121207>

oglądającego. Pewne jest, że zostaną długo w pamięci, jednak nie jest to forma upamiętniania skierowana dla wszystkich szczególnie dla młodszej oraz wrażliwszej widowni.

Upamiętnianie wydarzeń za pomocą filmów jest dobrym rozwiązaniem jeśli ma się na celu chęć rozpowszechniania tematu na szeroką skalę odbiorców. Materiały wideo są powszechnie dostępne dla większości użytkowników korzystających między innymi z narzędzi takich jak internet. Są dosyć łatwe w odbiorze i potrafią jak żadna inna forma upamiętniania wydarzeń dobitnie przedstawić historię za pomocą rozmaitych symboli, zbudować odpowiednie napięcie choćby poprzez oprawę muzyczną. Łatwo trafi do widzów niezależnie od kategorii wiekowej. Wykorzystywanie materiałów filmowych w szkolnictwie pozwala na zaciekawienie ucznia i zachęcanie do zdobywania więcej informacji na dany temat. Film jest atrakcyjniejszą formą przyswajania wiedzy historycznej, wymaga mniejszego wysiłku intelektualnego, niż czytanie grubych książek historycznych. Powinno się jednak przy wybieraniu filmu zapoznać jakie sceny będą się w danym filmie znajdować, gdyż ich zbyt duża brutalność może źle wpłynąć na psychikę młodych osób oraz tych bardzo wrażliwych.

Postśmiech jako forma utrwalania pamięci na temat obozów

Postśmiech jest to przedstawienie zdarzeń w krzywym zwierciadle, które mają na celu wywołanie u odbiorcy śmiechu, za pomocą memów, obrazków zawierających część prawdy wzbogaconą o elementy humorystyczne. Postśmiech, za pomocą którego w tym przypadku zostają przedstawione smutne i przerażające sceny z II wojny światowej, między innymi za murami obozu, na których zauważalne jest duże przekłamanie, mają na celu sprawiać wrażenie, że scena, o której mowa nie jest zbyt poważna.¹²

Jednym z memów stanowiących przykład post śmiechu są obrazki stworzone przez włoskiego grafika Aleksandra Palombo.¹³ Co prawda odnoszą się one do obozu w Auschwitz-Birkenau jednak nie widzę przeszkód aby odnieść je również do obozu na ulicy Przemysłowej. Zwarzywszy, że na obrazkach widnieją również dzieci, a jak już wcześniej wspomniałam, ze względu na dużą śmiertelność, obóz ten zaczęto nazywać „Małym

---

¹² P. Grzybowski, Postśmiech, postpamięć i postprawda a edukacja do (post)pamięci, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2019, s. 81-88

¹³ <https://wiadomosci.dziennik.pl/historia/galeria/481044,simpsonowie-obozie-koncentracyjnym-alexandro-palombo-auschwitz-birkenau.html>

Oświęcimem”.¹⁴ Na memach widnieją postacie znanej kreskówkowej rodziny Simsonów (kojarzonej raczej w sposób humorystyczny) znajdujących się w obozie koncentracyjnym.¹⁵

Postśmiech działa na odbiorcę w taki sposób, że zapamiętuje on świadomie fakty wzbogacone jednocześnie o humor.¹⁶ Jednak nie każdy taki humor rozumie lub nawet nie próbuje go zrozumieć. Jest to forma mówienia o historii raczej tylko dla części wybranych osób, gdyż wzbudza on kontrowersję oraz wywołuje różne dyskusje. Jest to ciekawa lecz na pewno nie skierowana do wszystkich forma utrwalania pamięci. Wydarzenia związane z obozem czy samą wojną po przez stosowanie post śmiechu zostają w pamięci, jednak u jednego odbiorcy może on wzbudzać niechęć a u drugiego wręcz przeciwnie. Jest to zależne od poziomu wrażliwości jednostki oraz wielu innych czynników. To samo tyczy się kategorii wiekowych. Osoby starsze będą inaczej odbierały tego typu formy utrwalania pamięci niż osoby młode. Może się zdarzyć, że ci pierwsi będą bardziej oburzeni na taką formę upamiętniania tragicznych wydarzeń historycznych.

Czemu Obóz przy Przemysłowej jest obozem nieznanym czy zapomnianym?

Do faktu dlaczego obóz przy ulicy Przemysłowej mógł zostać zapomniany przez Polaków przyczynia się między innymi to, iż osoby, którym udało się przeżyć obóz nie chciały często wracać wspomnieniami do tragicznego dzieciństwa oraz martwić opowieściami o trudnych przeżyciach swoich członków rodziny ¹⁷co prowadziło do częściowego zaniku wiedzy odnośnie istnienia niegdyś obozu. Zanim jednak dzieci z obozu dorosły i założyły swoje rodziny zdarzało się, że osoby mówiące wprost, że przebywały w takim obozie zostawały krytykowane przez społeczeństwo i oskarżane o kłamstwo, ponieważ zdaniem innych taki obóz nigdy nie istniał. W obozie nie była prowadzona żadna dokumentacja, która stanowiłaby potwierdzenie ta temat więźniów, brakowało również dowodów na istnieniu samego obozu.¹⁸ Dodatkowo obóz założony przez Niemców według powszechnie rozpropagowanej obietnicy miał „wychowywać zdemoralizowaną młodzież” co oczywiście

---

¹⁴ <https://dzieje.pl/maly-oswiecim-czyli-niemiecki-oboz-dla-dzieci-w-lodzi>

¹⁵ <https://wiadomosci.dziennik.pl/historia/galeria/481044,simpsonowie-obozie-koncentracyjnym-alexandro-palombo-auschwitz-birkenau.html>

¹⁶ P. Grzybowski, Postśmiech, postpamięć i postprawda a edukacja do (post)pamięci, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2019, s. 81-88

¹⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=XoCcBUBLfjQ>

¹⁸ U. Sochacka, Eee... tam, takiego obozu nie było – wspomnienia Genowefy Kowalczuk – byłej więźniarki obozu, Fragmenty wersji roboczej, przed ostatnią redakcją, Stowarzyszenie U Siebie- At home, Kraków 2019 s.51

było nie prawdą¹⁹, jednak został on tak przedstawiony co nie wywoływało pozytywnych skojarzeń w stosunku do więzionych niegdyś dzieci.

Jakie mogą być biograficzne konsekwencje doświadczenia cierpienia w dzieciństwie dla dalszego cyklu życia?

Uwięzienie dzieci w obozie miało tragiczne konsekwencje na dalsze losy ich biografii. Samo wyjście z obozu na wolność nie gwarantowało, że koszmar jaki towarzyszył im w okresie jego działalności całkowicie się zakończy. Nieuniknione jest to, że podobnie jak inne zdarzenia traumatyczne pamięć z czasów obozu zostanie w ich psychice do końca życia.

Konsekwencjami utrzymywania się w pamięci jednostki zdarzeń traumatycznych takich jak tragiczne doświadczenia w obozie mogą być między innymi wystąpienie stresu pourazowego.²⁰ Jest to „*zaburzenie psychiczne będące formą reakcji na skrajnie stresujące wydarzenie (traumę), które przekracza zdolności danej osoby do radzenia sobie i adaptacji.*”²¹ Takie zaburzenie może wiązać się między innymi z objawami negatywnie wpływającymi na relację z otoczeniem. Może wiązać się to z ograniczonym zakresem odczuwanych emocji (w tym np. brak odczuwania miłości) co może wpłynąć na brak możliwości zbudowania stałego związku lub braku okazywania ciepła rodzinie.²² Może pojawić się również poczucie braku perspektyw w odniesieniu do przyszłości, oznaczającą brak oczekiwań w stosunku do dalszych etapów życiowych takich jak zawarcie małżeństwa, robienie kariery i tym podobne.²³ Konsekwencjami stresu pourazowego jest również nerwowość oraz wybuchy gniewu²⁴, które również negatywnie wpływają na budowanie relacji z innymi ludźmi.

Jakie można wskazać cechy wspólne niewiedzy/niepamięci wydarzeń, jakie miały miejsce w Łodzi?

Istnieją też zapomniane wydarzenia, które miały miejsce w Łodzi. Podobnie jak obóz przy ulicy Przemysłowej posiadają one wspólne cechy owej niewiedzy czy też niepamięci o nich. Mianowicie w latach, w których miały miejsce owe wydarzenia, czy to działalności

---

¹⁹ <https://dzieje.pl/maly-oswiecim-czyli-niemiecki-oboz-dla-dzieci-w-lodzi>

²⁰ <https://www.aptekagemini.pl/poradnik/zdrowie/czym-jest-zespol-stresu-pourazowego-ptsd/>

²¹ https://pl.wikipedia.org/wiki/Zesp%C3%B3%C5%82_stresu_pourazowego

²² <https://www.medonet.pl/choroby-od-a-do-z/choroby-i-zaburzenia-psychiczne,zespol-stresu-pourazowego--ptsd----przyczyny--objawy--leczenie,artykul,1587435.html>

²³ Tamże

²⁴ Tamże

obozu na ulicy Przemysłowej (1942 – 1945)²⁵ czy kilkadziesiąt lat później Strajk Łódzkich Studentów (1980 – 1981)²⁶, działy się wtedy również inne ważne i trudne sprawy na terenie kraju, które mogły sprawić, że zostały one na jakiś czas wyparte z pamięci Polaków. Oba zdarzenia wiązały się z brakiem szczególnego lub jakiegokolwiek upamiętniania ich przez środowisko szkolne, co mogło wynikać z faktu, już iż i tak obszernego materiału nauczania. Oba wydarzenia dotyczyły również bardzo skonkretyzowanych grup ludzi co mogło wpłynąć na mniejsze rozpowszechnianie pamięci (jedno wydarzenie dotyczyło dzieci i młodzieży, dodatkowo piętnowanych mianem dzieci „zdemoralizowanych”, drugie natomiast studentów wyższych uczelni). Dzięki upamiętnianiu zdarzeń takich jak obóz na Przemysłowej czy Strajk studencki powoli wracają do obszaru pamięci zbiorowej.

Każda z opisanych wyżej form upamiętniania jest w jakiś sposób ważny aby wydarzenia z obozu utrzymywały się wśród pamięci zbiorowej Polaków. Jedne z form są dla wielu odbiorców lepiej przyswajane i odbierane inne natomiast mniej, co jest zrozumiiałe, ponieważ każda jednostka w społeczeństwie jest inna i może posiadać odmienne zdania na dany temat. Niezależnie jednak od formy warto starać się o to aby pamięć o obozie i dzieciach w nim cierpiących nigdy nie wygasła.

---

²⁵ <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosc/96009,Niemiecki-oboz-dla-dzieci-przy-ul-Przemyslowej-w-Lodzi-narzedzie-multimedialne.html>

²⁶ K. Lesiakowski, Łódzki strajk studencki Styczeń - Luty 1981, Łódzki strajk studencki Styczeń - Luty 1981, Łódź 2014, s. 255

Bibliografia:

1. Grzybowski P., Postśmiech, postpamięć i postprawda a edukacja do (post)pamięci, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2019
2. Lesiakowski K., Łódzki strajk studencki Styczeń - Luty 1981, Łódzki strajk studencki Styczeń - Luty 1981, Łódź 2014
3. Sochacka U., Eee... tam, takiego obozu nie było – wspomnienia Genowefy Kowalczyk – byłej więźniarki obozu przy ulicy Przemysłowej w Łodzi - Fragmenty wersji roboczej, przed ostatnią redakcją, Stowarzyszenie U Siebie- At home, Kraków 2019
4. <https://www.aptekaemini.pl/poradnik/zdrowie/czym-jest-zespol-stresu-pourazowego-ptsd/>
5. <https://dzieje.pl/maly-oswiecim-czyli-niemiecki-oboz-dla-dzieci-w-lodzi>
6. <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=121207>
7. <https://ipn.gov.pl/pl/aktualnosci/96009,Niemiecki-oboz-dla-dzieci-przy-ul-Przemyslowej-w-Lodzi-narzedzie-multimedialne.html>
8. <https://lodz.travel/turystyka/co-zobaczyc/litzmannstadt-ghetto/pomnik-martyrologii-dzieci/>
9. <https://muzeum1939.pl/utworzenie-obozu-dla-dzieci-w-lodzi-11-grudnia-1942-r/timeline/2971.html>
10. https://pl.wikipedia.org/wiki/Ob%C3%B3z_przy_ulicy_Przemy%C5%82owej_w_%C5%81odzi
11. https://pl.wikipedia.org/wiki/Zesp%C3%B3%C5%82_stresu_pourazowego
12. <https://uml.lodz.pl/dla-mieszkanow/dziedzictwo-lodzi/pomnik-peknetego-serca/>
13. <https://wiadomosci.dziennik.pl/historia/galeria/481044,simpsonowie-obozie-koncentracyjnym-alexandro-palombo-auschwitz-birkenau.html>
14. <http://www.ldk.lodz.pl/aktualnosci-a3/premiera-filmu-nie-wolno-sie-brzydko-bawic-r415>
15. <https://www.medonet.pl/choroby-od-a-do-z/choroby-i-zaburzenia-psychiczne,zespol-stresu-pourazowego--ptsd----przyczyny--objawy--leczenie,artykul,1587435.html>
16. <https://www.youtube.com/watch?v=XoCcBUBLfjQ>